

Σωτήρης Ριζάς

Το πολιτικό περιεχόμενο του βενιζελισμού δεν είναι ριζοσπαστικό

Οι πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα από τις αρχές του 20ού αιώνα σε μια συζήτηση με τον διευθύνοντα του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Νεωτέρου Ελληνισμού στην Ακαδημία Αθηνών

Συνέντευξη στους Θανάση Καραμπάτσο & Παναγιώτη Φρούντζο

Μια ψύχραιμη και διεισδυτική θεώρηση του πολιτικο-κοινωνικού φαινομένου του βενιζελισμού και της αντίρροπης δύναμης του αντιβενιζελισμού επιχειρεί ο Σωτήρης Ριζάς, διευθύνων του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Νεωτέρου Ελληνισμού στην Ακαδημία Αθηνών, με το βιβλίο του «Βενιζελισμός & αντιβενιζελισμός στις απαρχές του Εθνικού Διχασμού 1915-1922» (Εκδόσεις Ψυχογιός). Η συζήτηση μαζί του λοιπόν ξεκινά από το μακρινό 1910 για να φτάσει στη δεκαετία του 1950 και την εποχή του Πλαστήρα.

Σε ποιες πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες γεννήθηκε ο βενιζελισμός;
Στις αρχές του 20ού αιώνα η χώρα γίνεται πιο σύνθετη κοινωνία. Υπάρχει μετατόπιση του πληθυσμού από την ύπαιθρο στις πόλεις - όχι πολύ σημαντική αλλά κανή να δημιουργεί πολιτικές και κοινωνικές αλλαγές κάποιας σημασίας. Παρατηρείται εισροή κεφαλαίου -κυρίως παροικιακού-, ενώ διαπιστώνεται ωρίμαση συνθηκών στο διεθνές περιβάλλον όπου υπάρχουν κρίσιμες γεωπολιτικές εξελίξεις, ειδικά μετά την επανάσταση των Νεότουρκων το 1908. Είναι η εποχή που κυριαρχεί το αίσθημα ότι αλλάζει το γεωπολιτικό στάτους και η Ελλάδα κινδυνεύει να χάσει το τρένο της Μεγάλης Ιδέας. Μέσα σε αυτήν τη συνθήκη συγκροτείται ο βενιζελισμός. Είναι προφανές ότι ο

παλιός πολιτικός κόσμος, ο οποίος προέρχεται από τις γενεές που πολέμησαν στη διάρκεια της Παλιγγενεσίας και στη συνέχεια έφεραν το συνταγματικό κράτος στο προσκήνιο, δεν μπορεί να κυβερνήσει με την ίδια άνεση όπως στο παρελθόν. Το παλιό πολιτικό σύστημα δεν είναι σε θέση να υπερβεί το αδιέξοδό του - μεσολαβεί ένα στρατιωτικό κίνημα (1909) το οποίο είναι απότοκο τόσο του αλυτρωτισμού όσο και συντεχνιακών αιτημάτων, ενώ λανθάνει ένας ευρύτερος αναβρασμός. Εκεί εμφανίζεται ο βενιζελισμός, ο οποίος είναι μια προσπάθεια άρσης των αδιεξόδων και των αντιφάσεων που προκύπτουν από το στρατιωτικό κίνημα του 1909. Οι στρατιωτικοί ήθελαν τι δεν ήθελαν, δεν είχαν όμως την αναλυτική και θεωρητική ικανότητα για να διαμορφώσουν τη στρατηγική η οποία θα οδηγούσε έξω από το αδιέξοδο.

Αυτό φυσικά πρόσφερε ο Βενιζέλος.
Ναι, ο Βενιζέλος είναι ήδη από την περίοδο της αυτονομίας της Κρήτης πολύ χαρακτηριστικός εκπρόσωπος ανερχόμενων μεσοίων στρωμάτων. Αυτά είναι συνήθως αποκλεισμένα από τα ωφελήματα της εξουσίας, τα οποία παραμένουν προνόμια της ελίτ της παλιάς πολιτικής τάξης. Αυτά εκπροσωπεί ο Βενιζέλος και βέβαια εκφράζει και μια ευρεία λαϊκή δυσαρέσκεια. Ευθύς εξαρχής από την εμφάνιση του κόμματος των Φιλελευθέρων παρατηρούμε μια συναίρεση: εκπροσωπούνται εκεί και αστικά και λαϊκά στρώματα. Όταν υπάρχει δυνατό-

«Από την εμφάνιση του κόμματος των Φιλελευθέρων παρατηρούμε μια συναίρεση: εκπροσωπούνται εκεί και αστικά και λαϊκά στρώματα»

τητα εισαγωγής αλλαγών με μεταρρυθμίσεις ο συνασπισμός αυτός παραμένει ισχυρός. Όταν δεν υπάρχει αυτή η δυνατότητα, αντιμετωπίζει πιέσεις, η συνοχή του δοκιμάζεται, μια μερίδα του πηγαινει σε πιο συντηρητικές επιλογές, ενώ, σε ιστορικό βάθος, μια άλλη μερίδα ριζοσπαστικοποιείται και κοιτάει προς την Αριστερά. Είναι χαρακτηριστικό ότι μια πηγή τότε προσκείμενη στον Βενιζέλο χαρακτηρίζει το νέο πολιτικό κίνημα -με έναν εγγενώς αντιφατικό τρόπο- ως προοδευτικό συντηρητικό. Αυτό σημαίνει ότι επέφερε αλλαγές που δεν έσπασαν τη σπονδυλική στήλη του συστήματος.

Βλέπουμε τον Ελευθέριο Βενιζέλο να κάνει παραχωρήσεις στον θρόνο το 1911. Είναι ο ίδιος ωστόσο που το 1915 ωθεί τα πράγματα σε ρήξη με τη δυναστεία, με αποτέλεσμα η Ελλάδα να χωριστεί σε δύο τμήματα. Πού οφείλεται αυτή η αντιφατική στάση του απέναντι στο στέμμα;
Προφανώς αντανάκλα την πολιτική του φιλοσοφία, την πολιτική του ιδιοσυγκρασία. Είναι ένας άνθρωπος που ευνοεί τις αλλαγές, αλλά πάντα εντός ορισμένου πλαισίου. Το πολιτικό περιεχόμενο του βενιζελισμού δεν είναι τόσο ριζοσπαστικό όσο τα μέσα τα οποία χρησιμοποιεί. Η συμβιβαστική μεταρρυθμιστική τάση που ακολούθησε το 1910-11 ήταν βιώσιμη υπό προϋποθέσεις. Είναι σωστό να θεωρήσουμε ότι ανακόπηκε αυτή η πορεία λόγω της έναρξης του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου. Το γεγονός αυτό απελευθέρωσε δυνά-

μεις που σε διαφορετική περίπτωση δεν θα μπορούσαν να εκφραστούν τόσο εύκολα. Αυτή η διαδικασία λοιπόν ωρίμασε βίαια το 1915 γιατί μεσολαβεί το ζήτημα ποια είναι η θέση της Ελλάδας στον πόλεμο. Και αυτό συμβαίνει γιατί στην ουσία αποδείχτηκε ότι το ελληνικό πολιτικό σύστημα ήταν περισσότερο διχασμένο απ' ό,τι έδειχνε. Από αυτή την άποψη η πρότερη μετριοπαθής πολιτική του Βενιζέλου μάλλον ανταποκρινόταν σε έναν συσχετισμό δυνάμεων. Ακόμη κι αν το 1910 φαίνεται να κυριαρχεί παραμερίζοντας τους πάντες, στην πραγματικότητα ο συσχετισμός δυνάμεων είναι πιο πολύπλοκος και γι' αυτό δεν ξέρω αν η φόρμουλα της μετρημένης μεταρρύθμισης ήταν η καλύτερη δυνατή.

Είναι ή όχι βασιλόφρονας ο Βενιζέλος;
Πιστεύω ότι κατά βάση, παρότι στο τέλος της πολιτικής του σταδιοδρομίας το όνομά του ταυτίζεται με τη δημοκρατία, ήταν οπαδός της συνταγματικής κοινοβουλευτικής μοναρχίας. Είναι χαρακτηριστικό ότι το 1924 εγκατέλειψε την Ελλάδα γιατί δεν μπορούσε να επιβληθεί στους στρατιωτικούς οπαδούς του οι οποίοι επιδίωκαν την πολιτική μεταβολή, ενώ ο ίδιος υποστήριζε μια εξελικτική διαδικασία που θα περιλάμβανε δημοψήφισμα το οποίο λίγο πολύ ο ίδιος προδιέγραφε ότι θα κατέληγε υπέρ της βασιλείας. Όπως έλεγε, δεν ήταν διατεθειμένος να λάβει οδοιπορική ράβδο και να περιοδεύσει σε όλη την Ελλάδα υπέρ της δημοκρατίας. Κατά τη διάρκεια της τελευταίας

εναποθέσει ιστορικά σε αυτούς το βάρος της αποτυχίας.

Και πώς αξιολογείτε τον ρόλο των ενδημικών στρατιωτικών επεμβάσεων;

Αυτό είναι το δεύτερο στοιχείο που σαφώς επιδεινώνει την κατάσταση. Από το 1916 και μετά εισάγεται στην πολιτική σκηνή με μόνιμο τρόπο το στρατιωτικό στοιχείο. Και δεν εισάγεται καν με συγκροτημένο και προβλέψιμο τρόπο. Ο στρατός είναι κατακερματισμένος στη βάση τόσο παραταξιακών διαφοροποιήσεων όσο και προσωπικών διαφορών. Είναι ένα στοιχείο αστάθειας το οποίο κυρίως αναπαράγει τον διχασμό. Γι' αυτό ευθύνεται περισσότερο ο βενιζελισμός, καθώς έχει τον έλεγχο του στρατού από το 1922 έως το 1933. Και αυτός ήταν σε θέση να χρησιμοποιεί τον στρατό είτε για να αποτρέψει την άνοδο του αντιβενιζελισμού στην εξουσία είτε για να προωθήσει τα επιμέρους συμφέροντα που είχαν αναπτυχθεί εντός του. Πρόκειται στην ουσία για μια κατάπτωση. Το σύστημα παραμένει κοινοβουλευτικό αλλά υπό όρους.

Στην Κατοχή η κοινωνική βάση του βενιζελισμού ριζοσπαστικοποιείται (ΕΑΜ) ενώ η παραδοσιακή ηγεσία του συντηρητικοποιείται (Τάγματα Ασφαλείας). Γιατί μεταπολεμικά από τον βενιζελισμό αναδόθηκε το κέντρο και όχι μια δυτικοευρωπαϊκού τύπου σοσιαλδημοκρατία;

Μου θυμίζετε ένα άρθρο του Κώστα Καραγιώργη στον «Ριζοσπάστη» το 1946 που λέει ότι «έτσι είναι τα κέντρα». Η συμφωνία της Βάρκιζας, η οποία υποτίθεται ότι θα εκτόνωνε την κρίση και θα οδηγούσε σε ομαλή εξέλιξη, στην πραγματικότητα δεν εφαρμόστηκε ποτέ από το κράτος, το οποίο ανέχεται την ύπαρξη ένοπλων ομάδων της Δεξιάς που προσπαθούν να τοσκάσουν την κοινωνική ραχοκοκαλιά της Αριστεράς. Στο σημείο αυτό η συμβολή των παλιών βενιζελικών είναι σημαντική για να υπάρχει ένας ενδιαμέσος αστικός χώρος. Τον Ιούνιο του 1945 χρησιμοποιείται για πρώτη φορά ο όρος κέντρο. Το 1950 οι νέοι κεντρώοι πολιτικοί που δεν συμμετείχαν στις εκλογές του 1946, όπως ο Καρτάλης, ήταν υποχρεωμένοι να πολιτευτούν με τον Πλαστήρα. Ακολούθησαν έναν κατεχθέν εκπρόσωπο του παλαιού βενιζελισμού καθώς η απήκυσή τους ήταν πολύ περιορισμένη, σε αντίθεση με το ισχυρό όνομα του Πλαστήρα. Σε αυτή την περίπτωση μπορούμε να δούμε τη σημασία των παραδοσιακών ταυτίσεων. Παρότι έχει μεσολαβήσει μεγάλο χρονικό διάστημα από το 1922-23, όταν έγινε η λεγόμενη επανάσταση Πλαστήρα - Γονατά, έως το 1950 ο «μαύρος καβαλάρης» παραμένει ένα πολύ ισχυρό ψυχολογικό και συμβολικό υποκείμενο για τους παλαιούς βενιζελικούς και τους κλίνοντες προς την κεντροαριστερά. Ενώ υπάρχουν οι προϋποθέσεις για ένα μεταρρυθμιστικό κίνημα δημοκρατικού σοσιαλισμού, πιθανώς δεν υπάρχουν οι υποκειμενικές προϋποθέσεις στην κοινωνική βάση, ούτε βέβαια η συμπαγής εργατική τάξη όπως στη Γερμανία, τη Βρετανία ή τη Σκανδιναβία.

φάσης της σταδιοδρομίας του από το 1928 και μετά θέλει να είναι υπερασπιστής της δημοκρατίας. Είναι κάτι που χρησιμοποιεί κατά κόρον, γίνεται μέρος της πολιτικής στρατηγικής του. Ακόμη κι έτσι όμως, το 1936, λίγο πριν από τον θάνατό του, αποδέχτηκε ως τελεσημένο γεγονός την παλινόρθωση. Δεν πρέπει να έχουμε αμφιβολία ότι αν και μπορεί να έχει ριζοσπαστικές τάσεις – με την έννοια του αστού μεταρρυθμιστή –, είναι ταυτόχρονα οπαδός μιας μορφής συνταγματικής κοινοβουλευτικής μοναρχίας.

Βενιζελισμός & αντιβενιζελισμός στις απαρχές του Εθνικού Διχασμού 1915-1922
 Σωτήρης Ριζός
 ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ
 ISBN: 9786180129038
 ΣΕΛ.: 168
 ΤΙΜΗ: €15,50

Ο εκφυλισμός της Μεγάλης Ιδέας βαθαίνει περισσότερο τις πληγές του διχασμού:

Δεν ήταν αναγκαστικό ότι ο διχασμός θα παραταθεί σε όλη τη διάρκεια του μεσοπολέμου και πως θα κλείσει με την επιβολή μιας δικτατορίας. Όπως γνωρίζουμε, ο διχασμός δεν έκλεισε με συμφιλίωση αλλά με την επιβολή μιας παράταξης στην άλλη. Νομίζω ότι υπάρχει ένα θέμα διαχείρισης του διχασμού η οποία τον αναπαράγει και τον επιτείνει. Αυτό είναι η εκτέλεση των έξι. Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι ο αντιβενιζελισμός χειρίστηκε άσχημα το μικροστατικό. Παρότι διατύπωναν επιφυλάξεις για την εκστρατεία, συνέχισαν επί της ουσίας την ίδια πολιτική. Και έτσι οδηγούμαστε στη Μικρασιατική Καταστροφή. Παρ' όλα αυτά, η δικη και η καταδίκη σε θάνατο των έξι είναι πράξη πολιτικής σκοπιμότητας. Είναι σαφώς μια προσπάθεια του βενιζελισμού να απαλλαγεί από την ηγεσία των αντιπάλων του και να